

Stratégiai célok és résztvevők viszonyrendszerének vizsgálata a döntéselőkészítésben

Somogyi Sándor – Nebojša Novković –
Čulibrk Zoran

Újvidéki Egyetem, Novi Sad
somogyis@yahoo.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A működés és fejlődés problémáinak megoldására fogalmaztuk meg a következő kutatási problémát – feladatot:

1. Meghatározni a társadalmi-gazdasági életünket befolyásoló legfontosabb résztvevőket a régióban és társadalmi-gazdasági környezetünkben.
2. Meghatározni a legfontosabb társadalmi-gazdasági érdekeket. (Ebben a munkában az „érdekek” kifejezést használjuk, ami szélesebb értelemben kifejezi az ember, vagy valamilyen struktúra kívánságát. A cél, mint fogalom konkrétabb és kvantifikáltabb kifejezése annak, amit az ember, vagy egy struktúra meg kíván valósítani.)
3. Meghatározni, hogy milyenek a résztvevők egymás közötti és az érdekekhez a viszonyulása.

A probléma ilyen végső megfogalmazását, megoldási kísérletét nagymértékben befolyásolta az a felismerés, hogy újszerű módszerek, lehetőségek után kell kutatni, mert a megszokott klasszikus statisztikai-matematikai és logikai módszerekkel az ilyen összetett, soktényezős problémák már nem kezelhetők eredményesen.

A lehetőségek keresése, a módszerek áttekintése, megismerése az eddigi körülményeink között nem alkalmazott, vagy kevésbé alkalmazott módszerekre terelte figyelmünket. Választásunk a következő módszertani lehetőségekre esett:

1. Alkalmazni a morfológiai és strukturális elemzést társadalmi-gazdasági életünk legfontosabb résztvevőinek és azok kölcsönhatásainak, majd azoknak az érdekeknek meghatározására, amelyeket a résztvevők pozitív, vagy negatív értelemben tudnak befolyásolni valós, vagy vélt szükségleteitől függően.
2. A résztvevők közötti közvetlen és közvetett hatások értékelése és az értékek-osztályzatok mátrixba rendezése.
3. A régió kutatással felöltelt érdekeinek meghatározása, a résztvevők és érdekek viszonyának vizsgálata, és az értékek-osztályzatok mátrixba rendezése.
4. Az adatok feldolgozása, vagyis a résztvevők egymás-közötti viszonyainak és a résztvevő-érdek viszonyok vizsgálata a MACTOR számítógépes programcsomaggal, amelyet forgatókönyvek (scenáriók) tervezésére és a stratégiai tervezés céljaira és döntéselőkészítésre fejlesztettek ki.

Kulcsszavak: elemzés, résztvevők, érdekek, forgatókönyvek, Mactor

SUMMARY

The strategic planning is one of the most complex activities of management, although there are many chiseled methodologies plenty of professional literature.

The problem is more complex in strategic planning of regional communities – societies – of different range. These societies are very diverse, and accordingly the strategic goal setting can, and

has to be very different than the strategic goal setting of enterprises.

The group of methods for morphologic and structural analysis and the computer based MACTOR program could be used.

The output data are presented in a large number of matrices, vectors, graphs and histogram's, which describe very fair the possible scenarios for preparation and decision making about strategic plans.

Keywords: analysis, participants, interests, scenarios, Mactor

BEVEZETÉS

A működés és fejlődés problémáinak megoldására fogalmaztuk meg a következő kutatási problémát-feladatot:

1. Meghatározni a társadalmi-gazdasági életünket befolyásoló legfontosabb résztvevőket a régióban és társadalmi-gazdasági környezetünkben.
2. Meghatározni a legfontosabb társadalmi-gazdasági érdekeket. (Ebben a munkában az „érdekek” kifejezést használjuk, ami szélesebb értelemben kifejezi az ember, vagy valamilyen struktúra kívánságát. A cél, mint fogalom konkrétabb és kvantifikáltabb kifejezése annak, amit az ember, vagy egy struktúra meg kíván valósítani.)
3. Meghatározni, hogy milyenek a résztvevők egymás közötti és az érdekekhez a viszonyulása.

A probléma ilyen végső megfogalmazását, megoldási kísérletét nagymértékben befolyásolta az a felismerés, hogy újszerű módszerek, lehetőségek után kell kutatni, mert a megszokott klasszikus statisztikai-matematikai és logikai módszerekkel az ilyen összetett, soktényezős problémák már nem kezelhetők eredményesen.

A lehetőségek keresése, a módszerek áttekintése, megismerése az eddigi körülményeink között nem alkalmazott, vagy kevésbé alkalmazott módszerekre terelte figyelmünket. Választásunk a következő módszertani lehetőségekre esett:

1. Alkalmazni a morfológiai és strukturális elemzést társadalmi-gazdasági életünk legfontosabb résztvevőinek és azok kölcsönhatásainak, majd azoknak az érdekeknek meghatározására, amelyeket a résztvevők pozitív, vagy negatív értelemben tudnak befolyásolni valós, vagy vélt szükségleteiktől függően.
2. A résztvevők közötti közvetlen és közvetett hatások értékelése és az értékek-osztályzatok mátrixba rendezése.

3. A régió kutatással felölelt érdekeinek meghatározása, a résztvevők és érdekek viszonyának vizsgálata és az értékek-osztályzatok mátrixba rendezése.
4. Az adatok feldolgozása, vagyis a résztvevők egymás-közötti viszonyainak és a résztvevő-érdek viszonyok vizsgálata a Mactor számítógépes programcsomaggal, amelyet forgatókönyvek (szcenáriók) tervezésére és a stratégiai tervezés céljaira és döntéselőkészítésre fejlesztettek ki.

A kutatással egy olyan régiót dolgoztunk fel, amely magába foglalja Szabadkát, Topolyát, Kishegyest, Kanizsát, Zentát, Becsét, Adát és Csókát.

A realitások – empirikus tapasztalatok – bizonyítják, hogy a társadalmi-gazdasági életnek olyan résztvevői, folyamatai mellett, amelyek teljes mértékben szolgálják a régió érdekeit is, vannak olyanok, amelyek viselkedése, céljai kevésbé, vagy egyáltalán nincsenek összhangban a régió érdekeivel. Ennek oka lehet más városok érdekeinek preferálása és Szerbia érdekeinek nem kielégítő ismerete. Az ilyen jelenségek a demokratikus társadalom vejejárói, amit megfelelő viselkedéssel, megegyezésekkel és szövetségesekkel lehet túlhaladni.

A régió legfontosabb érdeke, hogy minden rendelkezésére álló (de mindvégig demokratikus, legális és lojális) eszközzel igyekezzen katasztrófális mértékű lemaradását behozni. Ez nem pesszimizmust jelent, hanem olyan megállapítást, ami arra támaszkodik, hogy téves az állítás, hogy Vajdaság képezi Szerbia legfejlettebb részét. Az életminőség kutatása folyamán megállapítottuk, hogy a Human Development Index (HDI) nem mutat ki jelentősebb előnyöket Szerbia más részeihez viszonyítva. Megalapozott az elemzés megállapítása, hogy a gazdasági krízis nagyobb csökkenést okozott a Vajdaságban és ebben a régióban, mint az ország más részeiben (Kajári, 2006).

A KUTATÁSI HIPOTÉZISEK (FELTEVÉSEK)

Az olyan általános jellegű hipotézisek, amelyek azt állítanák, hogy a résztvevőknek van kölcsönhatásuk egymás között és az érdekekre is, olyan „puha hipotéziseket” jelentenek, amelyek bizonyítása, vagy megdöntése nem jelentene lényeges új információt. Az ilyen hipotézisek bizonyítása vagy megdöntése triviális probléma, hiszen kutatás nélkül, tehát empirikusan is ismert, hogy a résztvevőknek van hatásuk egymás-között és az érdekekre.

Tekintettel a rendelkezésünkre álló módszerekre és a kutatás céljaira, a résztvevő-résztvevő és résztvevő-érdek viszonyok értékelése tulajdonképpen az értékelő csoport által megfogalmazott hipotézisek e viszonyok intenzitásáról. Elvben azt is lehet állítani, hogy annyi hipotézis épül be a két mátrixba, ahány relációt számba vett, tényezőt értékelt az értékelő csoport.

Ugyanakkor előre kell bocsátani, hogy a kutatási eredmények nem adnak arra választ, hogy ezek az értékelések-osztályzatok hipotetikus értéke és valósághűsége mennyire bizonyított, vagy

megdöntött. Az eredmények arra adnak választ, hogy – a szakértők által elvégzett értékelés mellett – milyen az egyes résztvevők és érdekek súlya, jelentősége szélesebb összefüggésekben, kölcsönhatásukban, a döntéshozatali folyamatokban és a folyamatok befolyásolásában.

ÉRTÉKELŐ MUNKACSOPORT

A résztvevő-résztvevő és résztvevő-érdek kapcsolatok értékelése a kutatás sarkalatos kérdése. E hipotetikus értékek, vagyis a kezdő mátrixokban foglalt értékek döntően befolyásolják a vizsgálat eredményeit.

Alapvetően fontos kérdés, hogy a rendszert, adott esetben a régiót több szempontból is jól ismerő szakemberek legyenek bevonva a munkába.

AZ EREDMÉNYEK TESZTELÉSE – ÉRTÉKELÉSE

A Mactor programcsomaggal kapott eredmények mátrixokba, táblázatokba, diagramokba, kapcsolati hálókbba rendezettek, de nem tesztelhetők a statisztikában jól ismert numerikus módszerekkel. Az eredmények csak újabb szakértői csoportmunkával, szubjektíven értékelhetők.

Sok esetben az elemzések arra utalnak, hogy a bemenő mátrixokba foglalt értékelések felülvizsgálatára van szükség. Ilyen módon a megoldás keresése iteratív folyamattá válik. Nagyon nagy a valószínűsége, hogy az eredmények értékelése újabb kérdéseket vet fel, és szélesebb résztvevők közötti és résztvevő-cél viszonyok elemzését kezdeményezi.

A MÓDSZEREK

A morfológiai és strukturális elemzés leírásától helyszűke miatt eltekintünk.

Lényegében a legfontosabb feladat összeállítani a kulcsszereplők listáját, valamint áttekinteni és leírni azok egymás közötti kölcsönhatásainak viszonyrendszerét (Godet et al., 1994).

A gyakorlatban számolni kell bizonyos logikus határokkal. A rendszert nem célszerű több mint 70-80 változóból álló listával jellemezni. Több változót nem célszerű felölelni, mert fennáll az áttekinthetlenség veszélye. E lehetőség ellenére nem szabad lemondani a nagyméretű rendszerek kezeléséről, csak ebben az esetben a változókat kell megfelelően szintetizálni – kevésbé részletezni. A továbbiakban a vizsgálat a viszonyokat kifejező technikai koefficienseket – osztályzatokat használja fel. Ezért célszerű a résztvevőkből „két bemenetű strukturális elemző mátrixot” képezni. A mátrix technikai koefficiensei fejezik ki az értékelők értékítéleteit, véleményét – osztályzatait a résztvevők-szereplők közötti viszonyokról, valamint a résztvevők és érdekek relációit is. Az osztályzatok meghatározása érdekében minden változó-párra fel kell tenni és meg kell válaszolni a következő kérdést:

Van-e vajon a két változó között közvetlen kölcsönhatás?

Ha nincs, akkor a mennyiségileg kifejezett válasz „0”. Amennyiben a két változó közötti kölcsönhatás alacsony fokú, akkor „1”, közepes hatás esetén „2”, ha magas fokú a hatás, akkor „3”, míg ha döntő jelentőségű, akkor „4”.

A MACTOR MÓDSZER

A Mactor módszer a számítógépes programcsomag segítségével elemzi (Godet, 1991):

- a résztvevők szerepét a rendszer működésében,
- a résztvevők egyensúlyát, tanulmányozva a közöttük fennálló konvergenciákat, divergenciákat, ambivalenciákat, fix pontokat és kockázatokat a szoftvercsomag segítségével,
- a kockázatokat és érdekeket.

Alapvető cél az elemzés segítségével támogatni a döntéshozatalt, és a résztvevőknek segíteni elemezni a lehetséges szövetséges, vagy konfliktusos politikák várható eredményeit.

A MACTOR módszer hét lépésének ismertetésétől eltekintünk.

A MÓDSZEREK HASZNÁLHATÓSÁGA ÉS KORLÁTAI

Ki kell domborítani, hogy jelentős előnyt jelent már a strukturális elemzés folyamatának stimuláló hatása is a csoport gondolkodására, kezdeményező készségére, kezdeményezések kialakítására, de a rendszer működésének jobb megértésében is.

A módszer korlátait a kidolgozott változók listája és a relációk szubjektív volta jelenti. Ugyanakkor ez a korlát rámutat a rendszerben dolgozó, és azt egy-egy szempontból kiválóan ismerő külső szakértők lekérdezésének fontosságára is, ami jelentős mértékben segítheti az elemzőket a nagyobb objektivitás elérésében. Alapvető kérdés ebben az

esetben is megkerülni a konformizmust, és nem meglepődni a rutinszerű válaszokkal.

Az elemzés folyamatában több veszélyt rejtő csapdát is el kell kerülni:

- Nem szabad kiadni a strukturális elemzést alvállalkozónak, kutatóknak, külső konzultánsoknak. Az általuk prezentált eredmények alapján az elemzők nem jutnak lényegesen közelebb a rendszer megismeréséhez.
- Az elemzők mindenre kiterjedő munkáját nem célszerű megpróbálni megkerülni. Jó megoldásnak tekinthető, ha ebbe a folyamatba bevonjuk azokat, akik a jövőben előreláthatóan döntéshozatali helyzetbe kerülnek.
- Nem szabad lemondani az elengedhetetlenül fontos változók feldolgozásáról. Meg kell bizonyosodni a változók értékéről, jelentőségéről, mert nincs értelme a mátrixba nem megbízható, vagy nem reális változókat beépíteni.
- Az elkészített mátrix újraelvezéséről és korrekcióitól nem szabad idegenkedni. Célszerű erre úgy nézni, mint iteratív jellegű munkára, és többször is visszatérni a korábbi fázisokhoz. Legveszélyesebb továbblépni annak ellenére, hogy tudunk a korábbi pontatlanságokról, mert az azt jelenti, hogy tudatosan építünk tovább a korábbi rossz lépésekre, vagyis a korábbi nem javított hibákkal egyre újabb hibákat generálunk.

A VIZSGÁLAT FOLYAMATA ÉS AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE

A vizsgálat kezdetén szakértői konzultációk, tapasztalatok és a régió ismerete és morfológiai vizsgálata alapján kialakult a szereplők listája. Ezek részvétele a társadalmi-politikai életben, döntéshozatalban, érdekérvényesítésben feltételezhetően kisebb, vagy nagyobb jelentőséggel bír. A vizsgálatba vont szereplők és érdekek listája áttekinthető a bemutatásra kerülő bemenő mátrixokban (1., 2. táblázat).

1. táblázat

A résztvevők közvetlen hatásmátrixa

MD I	Lok-up	APV	Srbija	Proizv.usl	As.-priv	Obrazov.	Koalic.	Opozic.	Multi	EU	Civil	Kommun
Lok-up	0	1	1	2	1	2	1	1	2	1	2	4
APV	4	0	1	3	2	3	1	1	2	2	1	4
Srbija	4	4	0	4	2	4	1	1	3	3	1	4
Proizv.usl	2	2	2	0	4	1	1	1	0	0	1	3
As.-priv	2	2	2	2	0	1	1	1	2	1	1	0
Obrazov.	2	2	2	1	2	0	2	2	0	0	3	1
Koalic.	4	1	1	1	3	3	0	4	1	1	3	4
Opozic.	1	0	0	1	3	2	3	0	0	1	2	0
Multi	2	2	2	4	0	0	2	1	0	3	0	3
EU	2	2	2	3	0	2	2	2	2	0	2	3
Civil	1	1	1	0	1	2	2	2	0	1	0	3
Kommun	4	2	2	3	0	1	3	3	1	1	2	0

©LIPSOR-EPITA-MACTOR

Table 1: Matrix of mutual influence

A direkt – közvetlen hatások mátrixa (MDI) az 1. táblázatban a régió társadalmi-politikai résztvevőinek egymás- közötti kölcsönhatásainak értékeit tartalmazza.

Az Érdekmátrix (2MAO) a 2. táblázatban a résztvevők és érdekek viszonyát jelző szakértői értékeléseket mutatja.

A résztvevők viszonya az érdekekhez lehet pozitív, negatív, vagy semleges, vagyis bizonyos fokig adott érdek elérésében érdekelt lehet, de lehet ellene is vagy indifferens.

Az elemzés eredményei számos kimenőformátumban jelennek meg, amelyek közül a továbbiakban csak néhány kerül bemutatásra.

2. táblázat

A résztvevők és érdekek viszonymátrixa

2MAO	Kapital	Zaposl	Polstabil	GDP	Marginal	Energ	Imidz	Rest-priv	Priv-kom	Info-kom	Tur-usl	Inov	Kval-ziv	Budzet	Reg-sara	Lokal-ul
Lok-up	4	4	4	3	3	2	3	3	3	3	2	3	4	3	2	2
APV	2	2	4	3	1	3	2	3	3	3	2	3	4	3	2	1
Srbija	2	2	4	3	1	3	2	3	3	3	2	3	4	3	2	1
Proizv.usl	3	2	4	4	3	4	3	4	4	3	2	3	2	-2	4	4
As.-priv	3	0	4	2	3	2	3	4	4	4	2	3	2	-1	4	4
Obrazov	1	1	3	1	3	1	4	3	1	4	4	4	3	3	2	1
Koalic.	4	4	4	4	4	3	4	3	4	3	2	3	4	4	4	3
Opozic.	-2	-1	0	0	0	0	3	3	3	3	-1	0	0	-2	0	0
Multi	3	0	4	4	4	3	3	4	4	3	1	0	1	-1	2	3
EU	3	2	4	4	4	3	3	4	4	3	2	2	4	0	3	1
Civil	0	4	4	0	4	3	4	0	2	2	4	1	4	4	2	2
Kommun	4	0	4	4	4	3	4	2	3	3	4	2	4	4	0	2

© IJRSOR-EPTA-MACTOR

Table 2: The actor-objective matrix

A RÉSZTVEVŐK KÖZÖTTI KÖZVETETT ÉS KÖZVETLEN HATÁSOK

Az egyes szereplők közvetlen és közvetett kölcsönhatásainak számított eredményei a 3. táblázatban, az MDII mátrixban kerülnek bemutatásra.

Ezek a számítások lehetővé teszik a kölcsönhatások igen sokrétű vizsgálatát, mivel az eredmények, vagyis a sorok és oszlopok összegei egy-egy szereplő közvetett és közvetlen hatásait, pontosabban a többi szereplőre vonatkoztatott befolyását és függőségét mutatják.

3. táblázat

A résztvevők egymásközötti direkt és indirekt hatásai

MD II	Lok-up	APV	Srbija	Proizv.usl	As.-priv	Obrazov	Koalic.	Opozic.	Multi	EU	Civil	Kommun	Ii
Lok-up	17	14	14	14	10	12	16	15	8	10	13	15	141
APV	22	16	16	18	12	14	16	15	11	11	15	19	169
Srbija	25	19	16	23	14	17	16	15	13	14	15	24	195
Proizv.usl	15	12	11	14	13	12	11	11	10	10	11	12	128
As.-priv	15	13	12	14	11	12	11	10	10	11	10	14	132
Obrazov	14	11	10	12	13	15	12	12	10	10	14	13	131
Koalic.	19	13	13	14	13	15	17	18	9	9	17	17	157
Opozic.	11	9	9	7	11	11	11	11	5	5	11	9	99
Multi	16	12	11	18	12	13	12	12	10	11	12	17	146
EU	19	15	14	17	15	16	17	16	10	11	15	19	173
Civil	13	10	10	11	10	12	14	14	7	8	13	10	119
Kommun	18	12	11	14	16	16	15	15	9	10	14	19	150
Di	187	140	131	162	139	150	151	153	102	109	147	169	1740

© IJRSOR-EPTA-MACTOR

Table 3: Matrix of direct and indirect influences of actors

Ezek a számított mutatók átfogóbb és árnyaltabb képet mutatnak a versenyhelyzetben kialakuló pozíciókról. Érdekes áttekinteni a soronkénti, utolsó oszlopban látható, összesítéssel kapott „befolyás” (Ii) és az oszlopok szerinti „függőség” mutatókat (Di).

A legnagyobb befolyást a következő résztvevők gyakorolják: Szerbia kormánya (195), Európai Unió (173), Vajdasági AT kormánya (169), Koalíciós pártok (157), Kommunális szektor (150), Multinacionális cégek (146), Helyi önkormányzatok (141).

A táblázat utolsó sorából látható, hogy a következő résztvevők függőségi mutatói a legnagyobbak: Helyi önkormányzat (187), Kommunális szektor (169), Termelő-szolgáltató ágazatok (162), Oppozíció (153), Koalíciós pártok (151), Közép-, szak- és egyetemi oktatás (150), Civil szektor (147).

Amint megfigyelhető, a helyi önkormányzatok a legfüggőbb résztvevők, ugyanakkor viszont befolyásuk szerint csak a hetedik helyen vannak. Más szavakkal, nincs egyensúly a helyi önkormányzatok befolyása és függősége között. Ez az egyensúlybomlás elsősorban a Szerb és a Vajdasági AT kormányok – mint magasabb hierarchiájú döntéshozóknak – a túlsúlyából ered. A helyi önkormányzatok gyenge befolyása és erős függősége a mindennapi feladatok elvégzésében erős szövetségek keresését és megteremtését feltételezi.

Helyszűke miatt nem tudjuk bemutatni a többi eredményt: a nettó befolyások egyenlegét, a kompetencia vektort, az érdekek versenyképességét, maximális közvetlen és közvetett hatások mátrixát, a versenyképességi hisztogramot, a résztvevő-érdek kapcsolatok szintjeit, a konvergenciát (egyértéktést) a résztvevők között és annak szintjeit, divergenciákat, ambivalencia vizsgálatot, az érdekek és szereplők közötti nettó eltéréseket és a grafikus ábrázolásokat.

ZÁRADÉKOK HELYETT

A kutatási beszámolót, szabály szerint, záradékkal kell lezárni, amely felsorolja a bebizonyított és megdöntött hipotéziseket, valamint azokat a problémákat, amelyeket további kutatásra ajánlunk. Ebben az esetben ettől el kell tekinteni a következő okokból:

1. A Mactor elemzés bemenő mátrixai az értékelők hipotéziseit tartalmazzák a résztvevők közötti és a résztvevők-érdekek közötti viszonyokról, amelyek segítségével résztvevő-résztvevő, résztvevő-érdek lettek meghatározva.
2. A Mactor elemzéssel kapott eredmények nem megkérdőjelezhetetlen igazságok, hanem irányadók, amelyek felhasználhatók a döntéshozó és azok végrehajtó szervei által viselkedésük, feladataik végrehatásában.
3. A Mactor elemzés a résztvevők egymás közötti viszonyát és a résztvevő-érdek viszonyokat vizsgálja, rámutatva a lehetséges viselkedési stratégiákra, amelyekről megállapítottuk, hogy döntő fontosságúak, tekintettel az önkormányzatok erősen korlátozott társadalmi-politikai helyzetére.
4. Elsődleges fontosságú lenne, hogy ezek az önkormányzatok belássák az összefogás és a közös fellépés szükségességét. Abban az esetben az itt felderített viszonyok ismerete is fontossá válna.

JAVASLAT

Célszerűnek tartjuk az ilyen irányú vizsgálatok további folytatását a résztvevők, viszonyok és érdekek további finomítása mellett, számolva nem csak a számítások eredményeivel, hanem az értékelők gondolkodásának további formálódásával is.

IRODALOM

- Godet, M. (1991): Actors' moves and strategies: the Mactor method, Futures, July-August
- Godet, M.-Chapuy, P.-Comyn, G. (1994): Global scenarios of the international context on the horizon 2000, Futures, April

- Kajári K. (2006): A társadalmi-gazdasági egyensúly és az életminőség Szerbia régióiban, MRTT konferencia, Szeged